

HAŞİYE METNİN (ARA SÖZ VE CÜMLELERİN) MASAL ANLATIMINDA ROLÜ

The Role of the Parenthetical Words in Telling the Tales

Fuzuli BAYAT*

Özet: *Mekalede masal anlatıcılığının özellikleri ve anlatı sürecinde ortaya çıkan bazı hususlar araştırılmıştır. Söyleyicinin anlatı zamanı esas metnin dışına çıkma olayı ve söyleyenin kendisinin eklediği metinler üzerine tahlil yapılmıştır. Masal da diğer anlatı türleri gibi bir iletişim aracıdır. Bu iletişim zamanı söyleyicinin söze dayalı yardımcı vasıtalarından, örneğin ara sözlerden (haşiyeye metin) yararlanması kurulan irtibatın canlı, dinamik yön almasını sağlamış olur. Ara söz kavramı az araştırılmakla beraber bir terim gibi daha çok Türkiye halkbilimcileri tarafından kullanılmaktadır. Dilbilim terimi olan ara söz yerine haşiyeye metin kavramını kullanmağı daha uygun buluyoruz. Ancak bildiride daha anlaşıkkl olması için yaygın olan ara söz terimi haşiyeye metin kavramı ile paralel kullanılmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *Folklor, Masal, Söyeyici, Anlatı, Ara söz, Haşiyeye.*

Abstact: *The role of the parenthetical words in telling the tales is analyzed in the article. To tell teller's thoughts widely and comprehensive and at the same time to include his context into it is called the parenthetical word.*

Key words: *Folklore, Tales, Telling, Parenthical words.*

Giriş

Türk halk edebiyatının en zengin qollarından biri olan masallar sözlü kültürün psikodinamikasını öğrenmek, anlatıcı dinleyici ilişkisini kurmak, hatırlama mekanizmasını araştırmak bakımından yeterli bilgi sunmaktadır. Masal halk yaşamının, dünya bakışının, psikolojisinin anahtarıdır. Masal etnolojik, etiolojik, epistemolojik bakımdan halk bilimçiler, antropologlar, psikologlar için değerli bilgiler içermesi açısından da kaydedeger anlatı türüdür. Masal da diğer anlatı türleri gibi bir iletişim aracıdır. Bu iletişim zamanı söyleyicinin söze dayalı yardımcı vasıtalarından, örneğin ara sözlerden (haşiyeye metin) yararlanması kurulan irtibatın canlı, dinamik yön almasını sağlamış olur. Ara söz kavramı az araştırılmakla beraber bir terim gibi daha çok Türkiye halkbilimcileri tarafından kullanılmaktadır. Dilbilim

* Prof. Dr. Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü

terimi olan ara öz yerine haşıye metin kavramını kullanmağı daha uygun buluyoruz. Ancak bildiride daha anlaşıkılı olması için yaygın olan ara söz terimi haşıye metin kavramı ile paralel kullanılmıştır.

Belli olduğu gibi anlatı ortmında söyleyicilerin çeşitli yardımcı unsurlardan yararlandığı bilinmektedir. Söyleyicilerden biri pantomimik unsurlara üstünlük verirse, diğeri daha çok sözlü hatırlama unsuruna başvurur. Sözlü kültürün bütün ürünlerinde, özellikle de masalarda anlatıcılar tarafından kullanılan ve asıl metinle birbaşa alakası olmayan, ancak dinleyici ile ilişki düzeyinde izahedici, alakakurucu, bilgiverici rol üstlenen ara söz (haşıye metin) masal anlatma geleneğinde masal söyleyicileri tarafından sıkça kullanılır. Ara söz kavramının incelenmesi, gelenek içinde önemli paya sahip olan masal söyleyicilerinin masala olan şahsi katkılarının masalın kalıplaşmış yapısında hangi etkilerle değişiklik yaptığının anlaşılması açısından önemlidir. Masal söyleyici tipi ve özelliklerini ortaya çıkaran etmenlerin masalın kalıplaşmış yapısında hangi değişiklere yol açarak katkı sağladığı noktasında bu özelliklerin daha iyi anlaşılması açısından “ara söz” veya “haşıye metin” kavramının da iyi irdelenmesi gerekir.

Ara söz ve ara cümleler cümle içinde cümle dışı unsurlar olup cümle üyesi degeri taşımasalar da söyleyicinin muracaat ettiği başlıca hatırlama, dinleyicilerle alaka kurma ve ortamı canlı tutma vasıtalarıdır. Her ne kadar ara sözler (masalda haşıye metin) temel düşünce ya da duyđu ile alakası az olmak üzere, kelime veya yazı içine sıkıştırılmış, inen bir ses tonu ile söylenen cümlecikler¹ hesap edilse de, folklor malzemelerinde büyük role sahip olmakla söyleyici ile dinleyici arasında hem masalı oluşturmakta ortaklaşa rol üstlenmekte, hem de söyleyicinin söylediği metini anlatmakta önemlidir.

Masalın kalıplaşmış yapısına masal söyleyicisinin şahsi katkıları oldukça önemlidir. şöyle ki bu, sözlü kültür ürününü yeniden oluşturma olarak değerlendirilmelidir. Burada masal söyleyicisinin anlatıya katkılarını daha açık ortaya çıkarmak için ara sözlerin bazı fonksiyonlarına da dikkat edilecektir. Diğeri taraftan haşıye metin anlatı zamanının karakteristik yapısı ve aynı zamanda masal söyleyicileri hakkında, onların sosyal durumları, psikolojileri, bilgi, birikimleri hakkında da gerekli bilgiler sunmaktadır.

Kısacası, “Anlatıcının fikri ufuklarını ve şahsi bağlamını icranın içine yerleştirmesi, bir ara sözdür.”²

¹ Hatiboğlu, A. N., Üniversitede Türk Dili Dersleri (Yazılı ve Sözlü Anlatım), Seçkin, Ankara 2000, s. 173.

² Başöz İ., “Sözlü Alattımda Ara söz: Türk Hikaye Anlatıcılarının şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi”, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Milli Folklor, Ankara, 2003, s. 194

Bu çalışmada, cümle içinde yer alan ara sözlerin yanı sıra ana metne açıklık kazandıran cümleleri de ara sözler veya haşiyeye metin kapsamına almayı gerekli gördük.

Anlatı Ortamında Haşiyeye Metnin İşlevsel Rolü

Sözlü kültürde hatırlama araçlarında ister lengüstik, isterse de kültür tarihi bakımından ara söz ve cümleler büyük öneme sahiptir. Anlatı türlerinden masallarda, efsanelerde, destanlarda geniş yayılmış haşiyeye metin veya ara sözler çeşitli işlevler içermektedir. Bütün anlatı türlerinde ara sözler sadece inen tonla değil, aynı zamanda yükselen bir tonla da anlatılır. Alan araştırmaları zamanı ara söz ve cümlelerin her zaman inen bir ses tonu ile değil, inişli çıkışlı tonlarla da belirtildiği görülmektedir. Haşiyeye metin cümlelerin yapısında yer almamakla beraber dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı olup, cümle dışı, bütünlükte ise mevzudan ayrı unsurlar arasında yer almaktadır. O halde ara sözler, cümlede cümle üyesi gibi yer almamalarına bakmaksızın anlam olarak cümleyi tamamlarlar. Bu unsurlar cümlelerin her yerinde, başında, ortasında ve sonunda bulunabilirler. Bu öğeler, yüklem tamamlayıcısı olan öğelerin aksine açıklama, pekiştirme vb. işlevlerle cümleye yardım eder ve cümleleri çeşitli anlam ilişkileri çerçevesinde birbirine bağlarlar.³ Hatırlama vasıtası olarak ara sözlerin veya cümlelerin söyleyicinin hatırlama mekanizmasını işe geçirmekte rolü şüphesizdir. Bundan başka haşiyeye metin yalnız söyleyicinin hatırlama vasıtası olmayıp, dinleyenleri de malumatlandırmakla, mukayese etme, bilgilendirme, örnek verme gibi fonksiyonları da yerine yetirir.

İlhan Başgöz'ün "Ara sözün, anlatıcının şahsi mülhazalarının geleneksel hikayeyi, çağdaş hikaye haline getirebileceğini, motiflerin, epizotların ve karakterlerin vasıflarına ait anlamları değiştirebileceğini; kendi ideoloji ve değerlerini, hikayeyi icra edenin dünya görüşünü ifade edebileceğini ve sözlü anlatım icrasına, sosyal, ekonomik ve siyasal konular katabileceğini ortaya koyar."⁴ şeklindeki tespiti sözlü kültür geleneği içinde yer alan haşiyeye metin (ara söz) kavramının bazı taraflarını açıklığa kavuşturur.

Sözlü iletişim ortamında yazı diline oranla ara sözlere daha fazla yer verilmektedir. Ara söz ve cümleler bu ortamlarda bir tür bilgi aktarma ve en önemlisi metnin unsurları arasında köprü kurmak görevini yerine getirmektedir. Sözlü kültür ürünlerinin aktarıcıları olan kaynak kişilerle yaptığımız görüşmelerde, bu kişilerin

³ Bkz. Karahan L., Türkçede Söz Dizimi, Akçağ, Ankara 2007, s. 36

⁴ Başgöz İ., age., s. 190

belirli durumlarda ve kendi ölçütlerine göre bu tür kelime gruplarını kullandıklarını görmekteyiz. Anlatıcının yaş durumu, toplum içindeki yeri, psikolojisi, yaşadığı sosyal çevre, icra anında bulunduğu ortam, dinleyicilerle kurduğu ilişki vb. bu durumları ve ölçütleri etkilemektedir. Kısacası söyleyicinin haşiye metinden çok veya az derecede yararlanması icra ortamına ve söyleyicinin kişilik yapısına bağlı şekilde gelişir. Kişi, kendisini dinleyen topluluğun, anlattığı konu hakkında ne derecede bilgiye sahip olduğunu, aynı ortamda, kendi değerlerine göre belirlemekte ve anlatımını bu değer yargısına göre şekillendirmektedir. Mesela, Azerbaycan'ın Daşkesen bölgesinden Kara Saleh isimli meşhur masalcıdan derlediğimiz masallarda onun haşiye metinden nasıl ustalıkla yararlandığını görüyoruz:

“Kişi de bilmirdi ki, yumurta neçəyədi. Ona görə de qiymətini diyə bilmirdi. Cuhud dedi:

- Yaxşı, indi ki, belədi, al min tıməni götür, yumurtanı ver.

Kişi min tıməni görende az kaldı gözleri çanakdan çıxı. Cuhud yumurtanı götürüb getdi. Kişi pulu alandan sonra döndü bazara, yaxşı et aldı, çörək aldı, koydu ulağın beline, emma sakka yaddan çıkdı. Öye yakınlaşanda sakka yadına düşdü. Dedi, aye, uşak kabağıma gelecek, be men ne deyim.

Gede bunun kabağına kaçanda uşağı kaldırıb üzündən öpdü. Dedi:

- Ay oğul, senin kadanı alım, bunnar hamı senin kazancındı.

Dedi, ele bu pul bize bir müddet bize bədi. Daha alayın-şalayın öydə hər şey olanda divarlar da gülür, qonaq da gülür. Evdə bir şey olmayanda çox çətindi. Başladılar bunlar bu minvalla burada yaşamağa.”⁵

Masal söyleyicisi bu ara cümlelerle (siyah, egik harflarla verilen cümleler) hem gerçekliye münasibetini bildirir, hem de ara sözlerden hatırlama vasıtası gibi yararlanır.

Kara Saleh'den derlediğimiz, ancak yayımlama fırsatı bulmadığımız başka masal örneklerinde, ayrıca menkıbelerde de sosyal durum, yaşadığımız sıkıntılı ortam (ermeni mezalimi, ermeni nankörlüğü vs.) dile getirilmiştir. Bu da masalcının sosyo-politik olaylara anında tepki göstermesi ile ilgilidir.

Aynı durumu GAP projesi çerçevesinde Kilis'in Elbeyli köyünde yaptığım alan araştırması zamanı söyleyicinin ara söz ve cümlelerden yararlandığı masalda da görmek mümkündür:

⁵ Şah Abasın arvadı (Toplayanı və tərtib edəni Füzuli Bayat), Yazıçı, Bakü, 1996, s. 5

“Baba yeddi il cerənlərlən yayılı. Mən gördüm adamı. "Ovçu gəldiyində" diyi, - maral ayrı cerən ayrı- "Birlikdə goşam. " diyi. Yeddi il yayılınçı emmisiyne qardaşları:

- Arxasına düşək, bunu yakalayak da haram yedirek də bunnan ayrılınlar!, deyə yeddi bədənə atnan çıkıyılar Suriyadan. O zaman sərbəst. O zaman gen idi, Bozgeyik dediyim adam yayılı ya, arxasına xülyasını yeddi bədənə atnan. Sür, sür, sür atın biri çatlı, öliyi. Dolanırkan geyiglerden ayrı xülyasını. Bataqlığın birinə - burada bizim bataqlıq çox idi, indi gurudu- xülyası. Bataqlıqdan yaxalılar gen idini. Yeddi il yayıldıqdan sonra yaxalılar, yenə haram yedirilər.”

“Dede yedi sene cerenlerlen yayılı. Ben gördüm adamı. “Avcı geldiğinde” diyi, – geşik ayrı cerən ayrı- “Beraber goşam.” Diyi. Yedi sene yayılınçı emmisiyne qardaşları “Peşine düşək, bunu yakalayak da haram yedirek de bunnan ayrılınlar!” diye yedi tene atnan çıkıyılar Suriyeden. O zaman serbest. O zaman gendi, Bozgeyik dediğim adam yayılı ya, peşine düşüyi yedi tene atnan. Sür, sür, sür atın biri çatlı, öliyi. Dolanırkan geyiglerden ayrı düşüyi. Bataqlığın birinə – burda bizim bataqlıq çokdu, şimdi gurudu- düşi. Bataqlıqdan yakalılar gendini. Yedi sene yayıldıqdan sonra yakalılar, gene haram yediriler.”

Bir başka örnekte haşiyə metin başarıyla kullanılmıştır:

“Hz. Süleman, altı yüzyıl yaşamış. Eskiden ölemiş, peygamberimiz az yaşamış. Ondan önceki zamanda çok yaşarlarmış. Kuşlarla konuşmuş Hz. Süleman, dillerinden anlarmış. Bi gün tüylerini istemiş. Kuşların tüylerinden yatak yapıcılar.

- Bütün kuşlar tüylerini döksün, dimiş, Hz. Süleman.

Bi tek serçe dökmemiş tüyünü. Hz. Süleman:

- İki ayagın bir olsun, ayrı yürümesin, dimiş.

Ondan serçe zıplaya zıplaya geder. Öbülleri ayagını ayrı atar. Yarasa da geceleri çıkar, çıplak diye. Tüylerini dökmüş, vermiş ya...”⁶

Ara söz analatıcı dinleyici münasebetlerinde birkaç fonksyonu üstlenmiştir. Bunlardan ilki anlatıcının analattığı olaylara tanıklık yapmak, konu veya olaylar açısından bilgilendirme amaçlı ara söz ve cümlelerden yararlanmasıdır. Masal söyleycisi haşiyə metin aracılığıyla sadece gerekli

⁶ Kaynak kişi: Hacı Hüseyin Özkan, 1930 doğumlu, okur-yazar değil, çiftçi (İlbeyle Köyü/Kilis), GAP projesi kapsamında tarafımızdan derlenmiştir 2008

gördüğü kavramları veya kelimeleri açıklamır, sadece kendisi hakkında bilgi vermez, aynı zamanda gelenek, tarih, coğrafya, din gibi konular hakkında da bilgi verir.

Adıyaman'ın Besni ilçesinde meşhur masalcı Mustafa Özoğul'un anlattığı "Deniz Kızı ile Adam" adlı masalda hizmet eden yaşlı bir adama bakılarak eski bir gelenek hatırlanır: "**Böyükler hizmet etmez güççüklere, güççükler hizmet eder, eyi davranır böyüklere, eskiden biz heç gonuşamazdık, böyüklerimizin yanında, şeyden sayğıdan.**"⁷

Sözel anlatıda ara söz ve cümlelerin kullanımını sıklaştıran ve gerekli kılan bir diğer durum dinleyici topluluğunun veya araştırmacının konunun dominant unsurları hakkında ne derecede bilgiye sahip olduğudur. Anlatıcı, icra ettiği masal, efsane, hikâye, fıkra, menkıbe vb. içinde kullandığı ve kendi yöresine ait kelimelerin, kalıp ifadelerin, ata sözlerinin veya deyimlerin manalarını lüzumlu gördüğünde açıklamakta, ara sözler ve cümleler yardımıyla bilgilendirme işlevini devam ettirmektedir. Örneğin Gaziantep'in Musabeyli ilçesinde kaynak kişi aktardığı masalda "köpek" yerine "fino" sözcüğünü kullanmakta ve sözün anlaşılması için açıklama yapmaktadır:

"*Oğlanı o gıyuya düşürmüşler. **Düşünçü** oğlanın da **afedersin** bir finosu varmış. Bu fino -fino, köpek demek - orda galmış.*"⁸

Eski sözcüklerin veya kavramların anlamı da masal anlatıcıları tarafından açıklanır. Örneğin Ayşe Şüküroğlu Soylu'dan derlenen "Şeker Bey" adlı masalda cariyeye hakkında bilgi şöyle verilir: "*Eskiden beyle **cariyeler** varmış, he **şindinin hizmetçisi kimi bişey**, amma buñlar parayla alınıyu, her bi işi görürlermiş evin, babam dirdi, eskiden padişahların dolu cariyesi olurmuş, he.*"⁹

Bugün meişette kullanılmayan kavramlar hakkında da masalcı bilgi veriyor. Cuma Er'in anlattığı "Çopur Yüzlü ile Yanık Yüzlü" adlı masalda yüklük denilen yer adının ne işe yaradığı açıklanmaktadır: "***hanı döşekleri gorlar, yorgan neyin gırlar, duvarı oyup yaparlar.***"¹⁰

⁷ Kaynak kişi: Mustafa Özoğul, 1920 doğumlu, okur-yazar değil, emekli, (Besni/Adıyaman) GAP projesi kapsamında tarafımızdan derlenmiştir 2008

⁸ Kaynak kişi: Mehmet Demir, 1924 doğumlu, okur-yazar, emekli (Musabeyli Köyü/Kilis) GAP projesi kapsamında tarafımızdan derlenmiştir 2008

⁹ Kaynak kişi: Ayşe Şüküroğlu Soylu, 1920 doğumlu, okur-yazar, ev hanımı, (Besni/ Adıyaman) Bu masalı yüksek lisans öğrencim Yalçın Korkmaz derlemiştir.

¹⁰ Kaynak kişi: Cuma Er, 1955 doğumlu, okur-yazar, çiftçi, (Besni/ Adıyaman) Bu masalı da yüksek lisans öğrencim Yalçın Korkmaz derlemiştir.

Kara Saleh de eskilerde mesafenin atla, katırla gidilmesini daha belirgin anlatmak için “O zamanlar, mesela Genceden Bakıya bir güne, iki güne gedirlerdi, indi avtobusla 5-6 saata gedirler.”¹¹

İcra Ortamında Anlatıcının Kendini Açık veya Gizli Hatırlatma Aracı Olarak Haşiyе Metin (Ara Sözler)

Anlatıcı dinleyici ilişkisinde ara sözlerin bir diğer önemli işlevi anlatıcının kendisi hakkında veya masalın yapısı veya çevre hakkında bilgi vermesidir. Masal söyleyicisi masalın çeşitli yerlerinde kendine ait olan görüşleri dile getirmek isteği taşır. Bu da ister istemez masal metnine yansır. O halde ara sözleri de metnin bir parçası olarak görmek mecburiyetindeyiz. Çünkü her anlatıcı haşiyе metnin aracılığıyla masal ile bağlantılı bir çok konu hakkında çeşitli açıklamalar yaparak aslında anlattığı masalın hangi düzlem üzerinde icra ettiğini dile getirir.

İcranın başrolünü üstlenen masal söyleyicisi hitap ettiği topluluğun zevklerini, beklentilerini iyi bildiği için o toplumun bir yansıtıcısı, bir aynası durumundadır. Burada anlatıcının sosyal bir rol üstlendiğini de belirtmek gerekir. Bununla birlikte anlatıcı icra sırasında kendi düşüncelerini de masalın bütünlüğünü ve yapısını bozmadan oldukça usta bir şekilde kullanır. Bu da onun icra ettiği masalların şekillenmesinde oldukça önemli rol oynar. Toplumun kriterleri onun için ne kadar önemli ise kendi kriterleri de o kadar önemlidir ve bütün bunların açık bir şekilde ifade edildiği yer de masalın yapısını belirgin kılan haşiyе metindir.

Masal söyleyicisi icra sırasında masaldaki olayları, kahramanları dinleyicilere anlatmakla yükümlü kişidir ve bunu yaparken de gerçek hayattaki kimliğini bir kenara bırakır. “...Ancak, iç ve dış etkenler zaman zaman kişinin şahsiyetini belirleyen diğer etkenleri harekete geçirip, onların öne çıkmasını, işe karışmasını ve anlatımın kesilmesini sağlar. Böyle durumlarda, hikaye anlatımı yapan şahsiyet sessizleşir ve hikaye durma noktasına gelir. Böylece anlatıcı, hikayenin mesajını farklı bir kanala, farklı bir iletişim seviyesine taşır...”¹² Masal söyleyicisi için bu iletişim aracı haşiyе metindir.

Masal söyleyicisi haşiyе metin vasıtasıyla yer yer hayat hikayesini, psikolojisini, dünyayı algılayışını, sorunlarını ifade eder. Ara söz onun kendisini daha iyi açıkladığı, kendisini daha iyi tanıttığı bir vasıtaadır. Hatta bazen masal söyleyicisi, masal kahramanlarının özellikleri ve davranışları hakkında ve

¹¹ Kaynak kişi: Kara Saleh, 1929 doğumlu, şimdiki Ermenistan’ın Göyçe mahalından mecburi köçgün.

¹² Başgöz İ., age, s. 194

masaldaki temel olayların gelişimi hakkında bilgi vermekle yetinmez, kendi düşüncelerini de ifade eder. Böylece masal söyleyicisi tecrübe sahibi bir kişi gibi fikirlerini dinleyenlerle paylaşmış olur. Bütün bu ilaveler, metne getirilen haşiyeler onun tekrar konuya dönmesini engellemez. Tabii ki masal söyleyicisinin fikirlerini ve dünya görüşlerini dile getirirken oluşturduğu bütün bu sözler, cümleler işlevsel bağlamda sosyo politik, kültürel araçlar gibi toplumu bilgilendirmekle yükümlüdür. Haşiyeye metinden daha çok usta masalcılar yararlanırlar.

Ara sözlerin yardımı ile masal söyleyicisi kendi özelliklerini, fikirlerini, bilgilerini vs. masalda oldukça gizli bir şekilde dinleyicilerine sunar. Ancak bu durumun tespiti o kadar da kolay değildir. Özellikle Azerbaycan'da derlenmiş masalarda söyleyicinin metin dışı anlattığı bütün ilaveler özenle yazıya aktarılmamış, aktarılmışsa da yayımlanırken metne aid olmadığı düşüncesiyle çıkarılmıştır. Durum Orta Asya'da, Türkiye'de de aynıdır. Yalnız son dönemlerde sözlü kompozisyon metodunun katkıları ile haşiyeye metnin (ara sözlerin) önemi anlaşılmıştır.

Her bir masal anlatıcısı bilgi ve birikimi, kendi iç dünyası gereği anlattığı masalı şekillendirmeye çalışır. Ancak bazı usta masalcılar bunu yaparken masaldaki olayların, konuların, motiflerin ve epizotların kendinde uyandırdığı izlenimlerden hareketle masal metni arasına kendisi hakkında da bilgi koymuş olur. O zaman masal metninin şekillenmesinde masal söyleyicisinin katkılarının çok açık olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ara sözler masal söyleyicisinin isteğine göre şekillenmekle beraber yeni bir işlev kazanmış olur.

İ. Başgöz'ün de yazdığı gibi “*Ara sözün bu tipi, anlatıcının şahsi problemlerini, dert ve kederlerini açığa çıkarır ve bu tip, ara sözün psikolojik boyutunu temsil eder.*”¹³ Masal söyleyicisi, bazen kendine ait problemleri icra ortamında dile getirerek ruhsal açıdan rahatlama isteğini yerine getirir. Bu da onun icra ettiği masallara açık bir şekilde yansyarak masalın şekillenmesine yardımcı olur. Aşağıda vereceğimiz örneklerde bunu açık bir şekilde görebiliriz.

Mesela Adıyaman iline bağlı Besni ilçesinde Fatma Tedik'in anlattığı “Dohdonuz ile Haciaslan” adlı masalda kahramanın annesi zengin olan kız kardeşinin evine gider. Kadın fakir olduğu için kız kardeşi onu sevmez. Ona yemek getirmesine rağmen onun yememesi için kocasının geldiğini söylemesini hizmetçisine tembihler. Masal söyleyicisi de bu duruma olan eleştirisini şu ara sözü kullanarak dile getirir: “*Hanan harap ola ha, iki kere dediği ha, iki kere dedi, ondan sona diyu ki, şey diyu, hatın ağam geliyu, hatınım ağam geliyu, garere gele*

¹³ Başgöz İ., age., s. 198

*ağan beley ki, tanlalasıca, vallah şırfıntılar, fıhara oluncu gardaşın da bahmaz, bacın da bahmaz*¹⁴

Aynı anlatıcı başka bir masalda yine fakirlikten şikayetçidir, çünkü kendi fakirliğini, yaşantısını hatırlamaktadır: “*Yavrım eskiden geçim mi vardı, ne bulsah onu yirik, Allah kimseyi aç goymasın.*” (İki Gardaş Masalı)

Masal söyleyicileri toplumda gördükleri eksiklikleri bu gün ile geçmiş karşılaştırarak sunmağı severler. Bu karşılaştırma bir tür sosyal eleştiri varyantı, yine de kendini anlatma vasıtasıdır. Bu tür eleştirilere Daşkesen bölgesinde Kara Saleh’den derledigimiz masalarda da rastlıyoruz. Masalcı açık şekilde söyleyemediklerini geçmiş hatırlamakla metin altı manalarla söylemiş olur. Aksi durumlarda ise masalcı geçmişin kötü adetlerini kınamış olur. Masal anlatma geleneğinde masalın bu fonksiyonu daima vardır.

Son Söz

Bu yazıdan çıkarılan netice şu ki masal anlatısında birbaşa masal metni ile alakası olmayan, ancak masalın yapısında rol alan ve söyleyici ile dinleyici ilişkisini daha semimi, daha canlı boyutlara taşıyan haşiyе metnin kendine özgü işlevleri vardır. Ancak kaydetmek lazımdır ki ara söz sadece masalda değil, efsanelerde, az da olsa fıkralarda ve daha çok bizim aşk destanı adlandırdığımız halk hikayelerinde korunmuştur. Aşık anlattığı her hangi bir hikaye hakkında değişik bilgiler sunmakla beraber, en azından bu hikayeyi kimden, hangi ustad sanatçıdan öğrendiğini söylemekle ara sözden yararlanmış olur. Ne yazık ki sovyetler döneminde yazıya alınmış masal ve hikayelerde, efsane ve fıkralarda haşiyе metin gereksiz ürün gibi metinden çıkarılmıştır.

Söyleyici tipi ve söyleyici özelliklerini ortaya çıkaran hususlardan biri gibi haşiyе metni folklor ürünlerinin anlatı ortamından bağımsız olarak düşünmek ara sözlerin yorumlanışında araştırmacıyı yanılgılara götürebilir. Nitekim anlatı türlerinin en önemlisi olan masalların yapısına etki eden haşiyе metnin yukarıda saydığımız işlevleri bir dizi problemlerin aşkarlanmasında oldukça önemli sonuçlar doğurur. Özetle masalların incelenmesinde onların daha iyi anlaşılması için araştırmacıların bu noktaları da göz ardı etmemeleri gerekir.

¹⁴ Kaynak kişi: Fatma Tedik, 1925 doğumlu, okur-yazar değil, ev hanımı, (Besni/ Adıyaman) Bu masalı da yüksek lisans öğrencim Yalçın Korkmaz derlemiştir.

KAYNAKÇA

Başgöz İ., “Sözlü Alattımda Ara söz: Türk Hikaye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi”, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Milli Folklor, Ankara, 2003

Hatiboğlu, A. N., Üniversitede Türk Dili Dersleri (Yazılı ve Sözlü Anlatım), Seçkin, Ankara 2000

Karahan L., Türkçede Söz Dizimi, Akçağ, Ankara 2007

Kaynak kişi: Aşye Şüküroğlu Soylu, 1920 doğumlu, okur-yazar, Ev hanımı, (Besni/ Adıyaman)

Kaynak kişi: Cuma Er, 1955 doğumlu, okur-yazar, çiftçi, (Besni/ Adıyaman)

Kaynak kişi: Kara Saleh, 1929 doğumlu, şimdiki Ermenistnin Göyçe mahalından mecburi köçgün

Kaynak kişi: Fatma Tedik, 1925 doğumlu, okur-yazar değil, ev hanımı, (Besni/ Adıyaman)

Kaynak kişi: Hacı Hüseyin Özkan, 1930 doğumlu, okur-yazar değil, çiftçi (İlbeyli Köyü/Kilis), 2008

Kaynak kişi: Mehmet Demir, 1924 doğumlu, okur-Yazar, emekli (Musabeyli Köyü/Kilis)

Kaynak kişi: Mustafa Özoğul, 1920 doğumlu, okur-yazar değil, emekli, (Besni/Adıyaman)

Şah Abasın arvadı (Toplayanı və tərtib edəni Füzuli Bayat), Yazıçı, Bakü, 1996